

УДК 371.321:801.8

О. А. Кучерук,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ІНТЕГРАЦІЯ МЕТОДІВ У НАВЧАННІ МОВИ

У статті розглянуто поняття інтегрованого методу навчання. Обґрунтовано доцільність інтегративного підходу до вибору методів у навчанні мови як часткового вияву дидактичної інтеграції; окреслено шляхи реалізації комплексного підходу до способів розв'язання навчальних завдань у рамках шкільної мовної освіти.

Збагачення змісту і цілей мовної освіти викликає необхідність різнорівневого поєднання методів, спрямованих на досягнення навчально-виховних завдань, що є частковим виявом складної проблеми дидактичної інтеграції.

Інтегративні (інтеграційні) тенденції в освітньому процесі виходять за рамки міжпредметних зв'язків на якісно новий рівень дидактичної організації, передбачають поєднання логіки та інтуїції, внутрішніх і зовнішніх способів діяльності з метою досягнення навчально-виховної мети. На думку провідних педагогів, "логічну послідовність формування понять у процесі навчання загалом неможливо забезпечити без використання інтегративних засобів" [1: 10].

У теорії і практиці мовної освіти простежується суперечність: з одного боку, декларується підхід до формування мовної особистості як цілісної системи, а з іншого – зусилля вчителя зосереджуються на одному напрямку – переважно мовному, на окремій меті, пов'язаній з рівнем знань. Розв'язати цю суперечність неможливо без використання навчальної інтеграції, окремі питання якої розглянуто в працях дидактів-філологів: О. Біляєва, М. Вашуленка, Л. Варзацької, Н. Голуб, Т. Донченко, В. Дороз, С. Карамана, М. Пентилок, О. Потапенка, Л. Скуратівського та ін.

Автори праці [2: 3] слушно зазначають, що в наші дні на шляху пошуку методу, який би найбільшою мірою відповідав конкретним цілям і умовам навчання, простежується тенденція до зближення різних методів.

Особистісно орієнтований підхід до мовної освіти актуалізує комплекс навчально-пізнавальних цілей – не лише на рівні знання, а й розуміння, застосування, аналізу, синтезу, оцінювання тощо. Це зумовлює потребу спрямувати лінгводидактичні дослідження на інтегровану (комплексну) методику, яка ґрунтується на об'єднанні, інтеграції внутрішньопредметного, міжпредметного змісту, форм, методів, засобів навчання. Основною процесуальною одиницею такої методики є інтегрований метод як нова якість способів навчально-предметної підготовки учнів з опорою на єдине знання про мовну особистість.

Якщо питання змістової інтеграції, інтегрованого уроку певною мірою обґрунтовані в українській лінгводидактиці, то інтеграція на рівні методів навчання дещо обділена увагою дослідників.

Мета статті – дослідити проблему інтеграції методів у навчанні мови. Основні завдання: розглянути поняття *інтегрований метод* навчання; обґрунтувати доцільність інтегративного підходу до методів у навчанні мови; окреслити шляхи реалізації комплексного підходу до способів розв'язання навчальних завдань у рамках мовної освіти.

Відповідно до сучасного лексикографічного трактування [3: 401], синонімічні слова *інтегративний*, *інтеграційний* будемо вживати в контексті того, що стосується до інтеграції (об'єднання частин у цілісну систему), а *інтегрований* – який ґрунтується на інтеграції, комплексний.

Інтегрований метод навчання, порівняно з окремим методом, – це органічний синтез різних методів, підпорядкованих досягненню спільних цілей, що характеризується якісно новим, вищим рівнем організації навчально-виховного процесу на основі зв'язаності складових частин і функцій системи складових компонентів. Інтегрований метод – системний, має цілісний характер, бо розглядає навчальні факти не ізольовано, а в їх взаємодії.

Будова інтегрованого методу залежить від умов реалізації, тому його структура залежно від умов функціонування може бути різною. Загальна модель такого методу на основі повної інтеграції в центрі містить основний метод, а навколо нього – допоміжні методи, що разом утворюють складну цілісну систему.

Умовами інтеграції методів, які застосовуються в навчально-виховному процесі, є аналіз суттєвих зв'язків між методами; між методами і цілями (конкретними завданнями) навчання – визначення споріднених, специфічних дій, характерних для способів навчання, оптимального співвідношення методів і цілей, групування способів навчання навколо цілей; прогнозування суміщення функцій методів відповідно до ситуативних умов навчання.

З огляду на те, що мовна особистість і цілі її формування характеризуються показниками різних вимірів, інтегроване сполучення методів у навчанні мови передбачає комплексне поєднання таких дидактичних чинників, як-от: слова, висловлювання, соціокультурні джерела, наочність, пізнавальні,

операційно-практичні дії, дослідницька, проектна діяльність та ін. При цьому вплив одного методу на інший опосередковується дидактичними засобами.

Пропонована концепція інтеграції методів у навчання мови органічно спирається на *принципи внутрішньопредметної* (навчально-мовної) *спрямованості* та *міжпредметної інтеграції методів*, специфічних для окремих дисциплін. Принцип внутрішньопредметної спрямованості методів передбачає організацію взаємопов'язаного навчання мови, розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності та комунікативних навичок. Принцип міжпредметної інтеграції методів у навчання мови спонукає до комплексного поєднання методів окремих дисциплін у вигляді цілісних структур. Вихідними положеннями також є *принцип поєднання свідомих і інтуїтивних дій*; *принцип системності* тощо.

Інтеграція навчальних методів у єдиний ефективний комплекс дає змогу розв'язувати широке коло навчально-практичних завдань мовної освіти.

У світлі загальної тенденції до зближення методів навчання з метою формування мовнокомунікативної особистості школяра реалізація задуму методичної інтеграції передбачає взаємопов'язування одного методу в інший, взаємодоповнення методів, функціонування одного в іншому.

Для розгляду порушеного питання скористаємося деякими поняттями теорії множин.

Множиною називають сукупність елементів, об'єднаних за деякою ознакою, причому кожен елемент рахується один раз. Множина може бути скінченною і нескінченною. Вона може містити один елемент або жодного (порожня множина) [4: 113].

Використовуючи ідеї теорії множин [5: 310-311], можна визначити й зобразити чотири типи функціонального співвідношення методів навчання:

- 1) незалежні методи навчання, що не пересікаються, їх графічне зображення є таким: $\bigcirc \bigcirc$;
- 2) методи, які завжди використовуються в одних і тих же ситуаціях (то один, то інший), графічно їх зображення має такий вигляд: \bigcirc ;
- 3) один метод повністю входить в інший – графічно зображують два кола, одне з яких накладається на інше: \bigcirc , частковий вияв цього співвідношення – коли множина розглядається як підмножина універсальної множини;
- 4) два методи частково пересікаються, графічно їх зображують за допомогою двох кіл, частини яких перетинаються: \bigcirc ; при цьому утворюється така множинність, елементи якої одночасно належать обом методам.

Третій і четвертий тип відношень між методами можна трактувати як відповідно *повну* і *часткову* інтеграцію. Інтеграція навчальних способів має умовний характер, але певний її вияв – важлива умова ефективного функціонування дидактичних тактик.

Розробляючи питання предметно-інтегративної системи методів навчання мови, ми ґрунтуємося на таких міркуваннях:

- суттєву роль у функціонуванні методів відіграє відношення підпорядкованості;
- методи в навчальній діяльності складають послідовну ієрархію, в основі якої лежить обмежена кількість методів відповідно до ієрархії цілей: елементарні дії поєднуються в різні за будовою і функціональним призначенням методи, з яких складається системний метод, тобто технологія;
- вершиною ієрархії є основний метод, якому підпорядковуються допоміжні;
- інтеграція методів пов'язана з упорядкованим ієрархічним поєднанням структурних компонентів;
- інтеграція передбачає комбінування методів на основі поєднання способів практичних і мислительних дій, що виробляє вміння переходити від виконання навчальних дій у розумовому плані до виконання їх у зовнішньому плані й навпаки;
- специфічні елементи різних методів (креативного, комунікативного, когнітивного) в інтегрованому методі можуть використовуватися фрагментарно;
- ступінь інтегрованості різних методів у навчання мови (у навчальній технології) характеризує рівень розвитку методичної майстерності вчителя-словесника.

Дидакти і методисти намагаються дати пояснення тим педагогічним ситуаціям, у яких має місце утворення нової процесуальної одиниці на основі взаємодії різних методів, форм і засобів навчання.

Так, міжнародний експерт з питань освіти І. П. Підласий виділяє й обґрунтовує *ситуаційний метод* як скомбінований з різних шляхів, форм, засобів навчання метод, що застосовується педагогом тоді, коли жоден із відомих ізольованих методів не дає змоги швидко й ефективно досягти намічених цілей в конкретних умовах. Цей метод називається також творчим, нестандартним і визнається не всіма педагогами. Головну роль у виборі й застосуванні цього методу грає ситуація. Як правило, в ситуаційному методі поєднуються різні традиційні і нові шляхи, ідеї. Саме ситуаційним методом досягли великих успіхів новатори навчання (В. Шаталов, І. Ільїн та ін.). Про структуру й

зміст цього методу нічого певного сказати не можна: він змінюється від ситуації до ситуації. Цей метод – самостійний витвір педагога, його творчий почерк [6: 311-312].

У методичній літературі серед комбінованих методів (комунікативний, інтегральний, комунікативно-денотативний, активний) окремо виділяється інтегральний метод навчання іноземної мови, що включає компоненти свідомо-практичного, активно-ситуативного, аудіовізуального методів, елементи програмованого навчання та сугестії [7: 36-37, 141].

Виникає питання, чим інтегрований метод відрізняється від інших комбінованих методів. У цьому ключі потрібно зазначити, що комбіновані методи ґрунтуються на поєднанні або розташуванні складових компонентів у певному порядку, наприклад репродуктивно-креативний метод. Інтеграція ж характеризується цілісністю, тому інтегрованому методу властива не просто сполучуваність, а комплексність, особлива організаційна єдність, як це можна побачити на прикладі сократівського методу.

Так, відомий факт, на основі поєднання методів (прийомів) *маєвтики* (майстерного задавання запитань, що приводить до справжнього знання), *іронії* (співрозмовника викривають у суперечливих думках, незнанні), *індукції*, (коли до загальних понять приходять від життєвих прикладів), *дефініцій* (поступовий шлях до правильного визначення поняття на базі вихідних визначень) виник новий метод, який в історію філософської і педагогічної думки ввійшов під назвою сократівський [5: 284].

Інтегрований метод передбачає виконання дій окремих методів, його складових, але на більш якісному рівні, рівні тісних зв'язків, взаємозв'язків для досягнення навчально-виховної мети. При цьому впорядкована комбінація дій, допоміжних методів, утворює структуру основного методу.

У методиці використовується багато методів, які класифікуються за різними ознаками; функціональні методи окремих груп (основні, допоміжні та ін.) і групи (підгрупи) всередині класифікації (загальні, спеціальні) являють собою ієрархію, елементи якої підпорядковуються один одному. Тому опис інтегрування їх у системний метод не може бути одновимірним.

Для дослідження та впровадження інтеграції дидактичних способів важливо визначити можливі її різновиди. Аналіз теорії і практики мовної освіти дає змогу виділити такі *види інтеграції методів* навчання на рівні структури комплексного методу (чи міні-технології) або на рівні структури інтегрованої технології уроку (мезотехнології):

- інтеграція методів на рівні структури методу (чи технології) у межах окремої класифікації (наприклад, за джерелом знань – комплексне поєднання словесного і візуального методів у рамках інформаційно-комп'ютерної технології; за формами навчання та ін.);
- інтеграція методів різних типів класифікацій на рівні структури методу або на основі домінуючого методу в навчальній технології;
- інтеграція методів у співвіднесенні з комплексною навчальною метою – за різними змістовими напрямками (внутрішньопредметними, міжпредметними);
- інтеграція методів повна;
- інтеграція методів часткова.

Прикладами дидактичного *інтегрування методів* на рівні структури методу (чи технології) у межах окремої класифікації є аналітико-синтетичний метод навчання грамоти, метод комплексного психолінгвістичного тренінгу з метою мовленнєвого розвитку учнів.

Інтеграція методів різних типів класифікацій на рівні структури методу або на основі домінуючого методу в навчальній технології простежується, наприклад, у цілісному поєднанні мовного аналізу й інтерактивного методу діалогів у методі вправ; комплексному поєднанні методу проєктів й інноваційного методу роботи з Інтернет-джерелами в проєктній технології; інтеграції аналітичного кейс-методу і ділової гри, що дає більш цілеспрямовано формувати комунікативні вміння.

Інтеграція методів у співвіднесенні з комплексом навчальних цілей (за різними змістовими напрямками) виявляється, наприклад, у такому системному міждисциплінарному методі, як лінгвокультурологічний аналіз (дослідження) тексту: 1) метод лінгвокультурологічного дослідження тексту поєднує (інтегрує) в собі метод концептуального аналізу слова або 2) інша ситуація, коли лінгвістичний і культурологічний розбори поєднуються в одне ціле, скажімо, у комплексний лінгвокультурологічний аналіз астрономічної назви *Чумацький шлях* чи промовистих прізвищ *Котигорошко*, *Палихата*, *Мелимука*, *Горицвіт*, *Вернидуб* з погляду національної соціокультурної семантики, граматичного значення й словотвірної моделі, – в обох випадках відбувається міжпредметна інтеграція в комплексному дидактичному методі на рівні його змісту і на рівні структури (різномірних, специфічних способів дій). За такого підходу межі між змістом відповідних дисциплін руйнуються, відбувається збагачення змісту навчального методу, а його навчально-виховний ефект посилюється. Цілеспрямована інтеграція методів за різними змістовими напрямками шкільного курсу української мови на практиці може набагато продуктивніше розкрити приховані резерви розвитку дитини, ніж застосування окремих методів чи групи методів одного напрямку.

Практична ефективність такої інтеграції є позитивним результатом пошуку шляхів реалізації комплексного підходу до розв'язання навчальних завдань.

Повна інтеграція методів простежується на прикладі таких способів навчання, як *метод "ток-шоу"* (показ ситуації та її обговорення), *метод нейролінгвістичного програмування*, що поєднує асоціативний метод, виконання ситуативних завдань та ін., *метод інтегративного лінгво-психологічного тренінгу (ІЛПТ)*, розроблений І. Рум'янцевою, що включає театральні вправи, рольові ігри, музикотерапію, мовленнєві тренінги та ін.

Часткова інтеграція методів може мати місце в *проектному методі*, у *лексико-стилістичному аналізі тексту*.

Завдання вчителя так реалізувати інтеграцію способів навчання, щоб при цьому уникнути випадковості у виборі методів, не втратити певний порядок, необхідний для ефективної організації навчально-виховного процесу.

Дослідження різних аспектів теорії і практики організації процесу мовної освіти показали, що методи в інтегрованій системі пов'язуються спільною функцією. Добре продумане формування структури методів навчання на основі інтеграції має комплексно-варіативний характер. Завдяки інтеграції методи зазнають суттєвих структурних змін, що веде до зміни навчально-виховної тактики. При цьому одні зв'язки між способами навчання губляться, інші – посилюються.

З огляду на те, що переважне використання одного методу вносить дисбаланс в організацію сучасного навчального процесу, закономірною є потреба в розробленні інтегрованих методів на рівні навчальних міні-технологій чи мезотехнологій, спрямованих на активізацію пізнавальних і специфічних навчальних дій, а ширше – інтегрованої методики комплексного формування національно-мовної, духовно багатой особистості.

В умовах організації навчального процесу з мови інтеграція методів у єдину технологічну систему – це процес їх об'єднання, що полягає в перетворенні набору множин окремих способів навчання у взаємопов'язані технологічні компоненти з метою розвитку інтегрованого мислення як основи для формування мовної особистості. Інтегративний підхід до способів організації освітнього процесу веде до навчально-методичного збагачення уроків, що сприяє розширенню особистісного досвіду учнів.

Перспективними шляхами реалізації інтеграції методів навчання мови є навчальні технології, орієнтовані на розв'язання таких завдань: комплексне оволодіння мовою і мовленням, паралельне опанування всіх видів мовленнєвої діяльності, когнітивно-комунікативний розвиток учнів, формування духовно-ціннісних орієнтацій, естетичних смаків, культури мовлення.

Розгляд проблеми інтеграції методів з позицій суб'єктно-діяльнісного підходу до навчання мови свідчить, що інтегрована система методів навчання дає якісно новий результат, виводить учнів на якісно новий рівень мислення – узагальненого, системного, який забезпечує комплексну реалізацію навчальних цілей.

Дослідження різних аспектів проблеми методології навчання мови дозволяє твердити, що складні за структурою методи включають у себе інші структурно об'ємні способи і в сукупності являють собою комплексні методи, цілі лінгвометодичні технології, наприклад, складовими методу проектів (проектна технологія) можуть бути дискусійний, дослідницький, рефлексивний методи.

За А. В. Конишевою, метод проектів передбачає використання широкого спектру проблемних, дослідницьких, пошукових методів, орієнтованих чітко на реальний практичний результат, значущий для кожного учня, який бере участь у розробленні проекту, а також розроблення проблеми цілісно з урахуванням різних чинників, умов її розв'язання та реалізації результатів. Зокрема, інформаційні проекти часто інтегруються в дослідницькі проекти й стають їх певною частиною, модулем [8: 73].

На сьогодні ведуться активні пошуки різних варіантів ефективних способів навчальної діяльності на основі комплексного поєднання традицій і новацій. Комплексні методи, як правило, мають складну структуру, сприяють підвищенню навчальної мотивації, пробуджують ініціативу, активізують механізми мовленнєво-мислительної діяльності.

Таким чином, інтеграція методів зумовлена розвитком нових підходів до теорії і практики навчання мови: інтегрований підхід до розвитку основних видів мовленнєвої діяльності, поєднання навчання мови і культури, використання психолінгвістичних технік з метою комунікативного розвитку учнів та ін. Однак процес активної інтеграції нетрадиційних, інноваційних методів в особистісно орієнтовану методику навчання української мови сповільнює те, що багато з них не мають достатнього наукового обґрунтування. Натомість поєднання їх у навчальному процесі відповідно до комплексних цілей дає змогу системно й інтегративно впливати на формування мовної особистості – її структурних рівнів, видів мовленнєвої діяльності.

Проблема інтегративного зв'язку методів навчання мови не вичерпується викладеним у цій статті. Вона потребує належного теоретичного осмислення й удосконалення практики навчання мови. З огляду на те, що механізм інтеграції методів зумовлює сучасні технології формування мовної особистості, варто вивчити когнітивно-комунікативний аспект інтегрованих методів навчання мови.

Подальші лінгводидактичні дослідження необхідно спрямувати й на такі питання: інтеграція різнорідних методів (окремих дисциплін) у навчання мови; інтеграція методів навчання як умова успішного розвитку пізнавальних стилів мовної особистості; інтеграція нетрадиційних елементів у систему сучасних методів навчання з метою формування мовної особистості; дослідження інтеграції методів на рівні технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко С. У. Теоретичні основи дидактичної інтеграції у професійній середній школі / С. У. Гончаренко, І. М. Козловська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2 (15). – С. 9-18.
2. Капитонова Т. И., Методы и технологии обучения русскому языку как иностранному / Тамара Ивановна Капитонова, Леонид Викторович Московин, Анатолий Николаевич Шукин ; под ред. А. Н. Шукина. – М. : Рус. яз. Курсы, 2008. – 312 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с.
4. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики : [краткий очерк] / Ю. Д. Апресян. – М. : Просвещение, 1966. – 302 с.
5. Кондаков Н. И. Логический словарь / Николай Иванович Кондаков. – М. : Наука, 1971. – 656 с.
6. Подласый И. П. Педагогика : [учебник] / Иван Павлович Подласый. – М. : Высшее образование, 2007. – 540 с.
7. Капитонова Т. И., Современные методы обучения русскому языку иностранцев / Тамара Ивановна Капитонова, Анатолий Николаевич Шукин. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Рус. яз., 1987. – 230 с.
8. Конышева А. В. Современные методы обучения английскому языку / Ангелина Викторовна Конышева. – Мн. : ТетраСистемс, 2003. – 176 с.

Матеріал надійшов до редакції 05.04. 2010 р.

Кучерук О. А. Интеграция методов в обучении языку.

В статье рассматривается понятие интегрированного метода обучения. Обосновывается важность интегративного подхода к выбору методов в обучении языку как частного проявления дидактической интеграции; определяются пути реализации комплексного подхода к способам решения учебных задач в контексте школьного языкового образования.

Kucheruk O. A. The Integration of the Language Teaching Methods.

The article covers a notion of the integrative teaching method. There is analyzed advisability of the integrative approach in choosing language teaching methods as a partial manifest of the didactic integration. The ways of application of the complex approach to the modes of dealing with drills and training tasks in the language education framework are observed.